

UKRAYNA'DA OSMANLILAR

Besim Özcan*

Mehmet İNBAŞI

UKRAYNA'DA OSMANLILAR; KAMANİÇE
SEFERİ VE ORGANİZASYONU (1672)

Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2004, 368 s.

Eser, müellif özgeçmişi, ithaf, içindekiler, önsöz, giriş, dört bölüm, sonuç, bibliyografya, ekler, dizin ve resimlerden oluşmaktadır.

Müellifin özgeçmişinde, XV-XVII. yüzyıllara ait dönemde şehir tarihçiliği, Yörük ve Türkmenler, Osmanlı sefer lojistiği konularının uzmanlık alanı olduğunu belirtmektedir. Yazarın bu eseri de sefer organizasyonu konusundadır.

Önsöz'de, sefer organizasyonları ve lojistik destek konularında yapılan çalışmaların yeni olduğu vurgulanmakta ve bu konuda şimdiye kadar yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmektedir. Gerçekten de bu konudaki ilk çalışmalar, J. Parry ile Rhoads Murphey'e aittir. Özellikle Murphey'nin Bağdat Seferi ve Caroline Finkel'in, 1593-1606 Osmanlı-Avusturya harplerini inceleyen çalışmaları, konuya yeni bir boyut kazandırmış ve yeni araştırmacılara adeta rehberlik etmiştir. Türkiye'de yapılan Akdes Nimet Kurat'ın Prut Seferi ile Bekir Kütükoğlu'nun Osmanlı-İran savaşlarını inceleyen eserleri bu konudaki ilk çalışmalar olmakla beraber, bu eserlerde çoğunlukla siyasi olaylar incelenmiştir. Yine Lütfi Güçer'in hububat konusunu ele alan çalışması da, özellikle lojistik konusunda

hububat ürünlerinin temin edilme şekilleri konusunda temel eser olmuştur.

1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'de, lojistik ve sefer organizasyonları konusunda yapılan çalışmaların sayısı artmıştır. Bu çalışmalar, Estergon, Girit, Uyvar, XVII. yüzyıl başlarındaki İran seferleri, II. Viyana seferi, Mora'nın fethi ve Prut seferi gibi çalışmalardır. Bu eserlerde sefer organizasyonları ve lojistik destek hususunda yeni bilgileri ortaya konulmuş, konuya yeni bakış açıları getirilmiştir.

Kamaniçe Seferi'nin ihtiva eden bu çalışma da, sefer organizasyonu ve lojistik destek konusundadır. Günümüzde Ukrayna topraklarında bulunan Kamaniçe kalesi ve şehrinin, XVII. yüzyılın son çeyreğine kadar, Lehistan'ın hâkimiyeti altında bulunan önemli bir kale ve ticaret merkezi olup Rus, Leh, Ermeni, Yahudi ve Lipka Tatarları'nın birlikte yaşadıkları bir bölge olduğu belirtilmektedir.

Önsözde yine günümüzdeki ihtişamından dolayı Ukrayna Devleti tarafından dünyanın sekizinci harikası olarak kabul edilen Kamaniçe Kalesi, Ukrayna'nın en önemli turistik ve kültürel varlığı olduğu ifade edilmektedir. Bu önemli kale ve şehirle ilgili ilk çalışmaların, Varşova Üniversitesi'nden Prof. Dr. Dariusz Kolodziejczyk tarafından yapılarak bilim dünyasına tanıtıldığı kaydedilmiştir. Bunun dışında Kamaniçe ile ilgili Alan W. Fisher'in bir makalesi bulunduğu belirtilmiştir.

Önsöz'de; "Burada inceleme konusu olan Kamaniçe Seferi hakkında, Osmanlı kaynaklarından Hacı Ali Efendi, Abdurrahman Abdi Efendi, Yusuf Nâbi, Hüseyin Hezarfen, Silabdar Mehmed Efendi ve Mehmed Raşid Efendi'nin eserlerinde bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan başka araştırma niteliğinde, Türkiye'de bu konuda yazılmış çok az yayın vardır. Bunların başında, Veled Çelebi'nin kaleme aldığı Kamaniçe fethi ile Kamaniçe Feryat-nâmesi adını taşıyan çalışmalar gelmektedir. O. Şaik Gökyay da, feryat-nâmeyi neşretmiştir." şeklinde yer alan bilgiden, Türkiye'de bu konuda araştırma niteliğinde bir çalışma yapılmadığı, oysa Hacı Ali Efendi ve Abdi Efendi

* Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

başta olmak üzere Osmanlı kroniklerinde bu konuda önemli bilgiler verdiği ifade edilmektedir.

Yazar Önsöz'ü şu cümlelerle tamamlamaktadır; "Bu çalışmanın hazırlanması sırasında, birçok kimseden yardım gördüm. Bunlar içerisinde Varşova Üniversitesi Tarih Enstitüsü'nden değerli bilim adamı tarihçi Prof. Dr. Dariusz Kolodziejczyk'in yardımları, kelimelerle anlatılmaz, Ulaşmakta zorlandığımı, birçok makaleyi ve bu arada, Lehçe yazılmış olanların da İngilizçelerini gönderme nezaketinde bulundu. Bölgeyi çok iyi bildiği için, yer isimlerinin tespitinde, Leh kaynaklarının bu konuya yaklaşım şekilleri hususunda, bilgiler verdi, belgeler gönderdi ve bu çalışmayı baştan sona titiz bir şekilde okuyarak gerekli düzeltmelerin yapılmasında etkili oldu. Kendisine sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Arşiv çalışmalarım sırasında sayısız sorularına sabırla cevap verme nezaketinde bulunan hocam Prof. Dr. Halil Sabıllıoğlu'na, Başbakanlık Arşivi personeline, Topkapı Sarayı arşiv ve kütüphane ile Süleymaniye kütüphanesi çalışanlarına teşekkür ediyorum." Yazarın bu ifadelerinden, bölgenin uzmanı olan Prof. Dr. Dariusz Kolodziejczyk'ten yer isimlerinin doğru okunması konusunda bilgilerine başvurduğu anlaşılmaktadır.

Yazarın bu çalışması; Giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş'te (s. 15-19) çalışmanın kaynakları hakkında bilgi verilmiş ve bunlar üzerinde bir değerlendirme yapılmıştır. Kamanıçe Kalesi ve şehrinin niçin sefer güzergâhu olarak seçilmiş olmasını da yazar; "Lehistan için, çok büyük bir öneme haiz olan ve adeta fetbedilemez olarak kabul edilen Kamanıçe Kalesi'nin, bu seferde hedef olmasının sebebi, hem Kazakların etkili olduğu Ukrayna'da bulunması, hem de Kırım kuvvetlerinin daha kolay bir şekilde Osmanlı ordusuna katılmasını sağlamak amacıyla ileri geliyordu. Bir de, bu bölgede yerleşmiş olan Lipka Tatarlarına dayanmak suretiyle, burada bir nüfus unsuru sağlama düşüncesi, Kamanıçe kalesini hedef yapmıştı. Aynı zamanda, Kamanıçe'nin önemli bir ticaret merkezi olması da bunda etkili olmuştur." ifadeleri ile belirtmektedir.

Kaynakların değerlendirilmesi kısmında da; "Kamanıçe Seferi ile ilgili olarak, arşiv kaynaklarında da geniş bilgiler bulunmaktadır. Ancak, Kamanıçe Seferini de içine alan ve 14 yıllık bir dönemi kapsayan 1076-1090 / 1665-1679

yıllarına ait Mübimme Defterleri'nin bulunmaması sefer öncesi, sefer sırası ve sefer sonrasında, Divan-ı Hümayunda alınan kararları takip edememize sebep olmuştur. Yine arşiv belgeleri içerisinde bir de eksik olan, sefer rûznâmçesi bulunmaktadır.

Osmanlı kaynaklarından sefer ile ilgili olanlarından en önemlileri Abdurrahman Abdî Paşanın Vekayi'nâmesi, Hacı Ali Efendi'nin Fetih-nâme-i Kamanıçe'si ve Yusuf Nâbi Efendi'nin Tarih-i Kamanıçe adlı eserleridir. Hacı Ali Efendi ile Abdurrahman Abdî Paşa, birzgat sefere katılan ve olayları müşabede eden kimseler olup, verdikleri bilgiler birinci elden kaynaklardır. Hacı Ali Efendi, sefer rûznâmçesi olarak hazırladığı eserinde, olayları günlük olarak vermekte, menziller arasındaki mesafeleri, gün, ay ve saat olarak belirtmektedir.

Abdurrahman Abdî Paşa da, olaylar ve menziller hakkında günlük bilgiler vermesine rağmen, menzil uzaklıklarını kaydetmemiştir. Hatta Kamanıçe'nin muhasarasını en şiddetli zamanında Fazıl Ahmed Paşa, Abdurrahman Abdî Efendi'yi yanına çağırarak gördüğü olayları detaylı bir şekilde yazmasını, gerekirse kendisinin de ona bilgi verebileceğini belirtmiştir. Nitekim Vekayi'nâmede'ki kayda göre, Vezir-i azam ona: "...İşte bu cengi gözüünüz ile görüp yazıyorsunuz, gayet esablı olursunuz. İnşallah Te'âlâ biz dahi size tafsil ederiz" demiştir.

Yusuf Nâbi Efendi eserinde ise, kendisinin şair olmasından dolayı ağırlı bir dil kullanmış, Farsça şüirler yazmış ve terkipler kullanmıştır. Menziller kısmen verilmesine rağmen, bazı menziller atlanmış, bazılarından da hiç bahsedilmemiştir. Bununla birlikte Kamanıçe'nin fethi ile ilgili olarak yazdığı şüir oldukça önemlidir. Ayrıca sefer ile ilgili olarak, Hüseyin Hezarfen'in Tenkib-i Tenvârih-i Müllik, Silâbdar Mehmed Efendi'nin Silâbdar Tarîhi ile Mehmed Râşid Efendi'nin Tarîhi-i Râşid isimli eserlerinde çok teferruatlı bilgiler bulunmaktadır." şeklinde Osmanlı kroniklerinden hangilerinde bu sefer ile ilgili bilgilerin verildiği üzerinde geniş olarak durulmuştur.

Yazar, batı kaynaklarının konu hakkında verdiği bilgilere de değinmiş ve bunları "Lehistan kaynaklarında da, bu hadise ile ilgili bilgiler vardır. Bunlardan ilki ve önemlisi, Habsburg diplomatları olan J.B. Casanova ile

J.K. Kindsberg'in Viyana Arşivi'nde bulunan Edirne ve İstanbul ile ilgili raporları olup bunlar, Leh tarihçisi Janusz Wolinski tarafından yayımlanmıştır. Bundan başka, Adrian Tertecel, Zygmunt Abrahamowicz, Jan Reychman ve Dariusz Kolodziejczyk'in eserlerinden, Lehistan kaynaklarının zenginliği hakkında bilgi edinmek mümkündür. Hatta bunlardan Zygmunt Abrahamowicz, "Dokumenty Tatarskie i Tureckie w Zbiorach Polskich" adlı makalesi ile bu konudaki belgelerin bir kısmını neşretmiştir. Aynı şekilde Dariusz Kolodziejczyk, Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century) adlı eserinde, Osmanlı Devleti ile Lehistan arasındaki diplomatik ilişkiler ve yazışmalar hakkında geniş bilgiler ve belgeler verilmiştir. Lehistan seferi sırasında Fransız elçisi Marquis de Noimel ile birlikte İstanbul'a gelen ve daha sonra Edirne'ye gidip, ordunun hareketini yakından takip eden Antonio Galland'ın verdiği bilgiler de önemlidir." şeklinde bilgiler vermiştir.

Araştırmada hem Osmanlı kronikleri ve hem de batılı kaynakların kullanılması, bunların arşiv kayıtları ile desteklenmesi bu esere ayrı bir önem katmaktadır. Nitekim yazar bu eserlerden aldığı bilgileri bilimsel bir metot ile değerlendirerek eserinde başarılı bir şekilde kullanmıştır.

Eserin Birinci Bölümü'nde (s. 21-53), Osmanlı-Lehistan ilişkilerinin tarihî gelişimi üzerinde kronolojik olarak durulmuş, ilk ilişkilerin Çelebi Mehmed (1413-1421) zamanında başladığı belirtilmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in (1451-1481) Boğdan Seferi ile ilk ciddi rekabetin başladığı, II. Bayezid (1481-1512) zamanında yapılan Boğdan Seferi ile Kili ve Akkerman'ın ele geçirilmesinden sonra iki devletin hem hudut olduğu ifade edilmiştir. XVII. yüzyıla kadar olan gelişmeler, Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) zamanındaki fetihler ve özellikle de III. Murad (1574-1595) zamanındaki ilişkiler hakkında bilgiler verilmiştir. Zaten III. Murad döneminde Osmanlı Devleti'nin Lehistan'a kral tayin edilmesinde en önemli rolü oynadığı bilinmektedir. XVII. yüzyılda meydana gelen gelişmeler ise, Kazaklar ve Osmanlı-Lehistan Mücadeleleri başlığı altında verilmiştir. Bu yüzyıldaki en önemli konunun Kazak saldırıları ve Osmanlıların bu saldırıları destekleyen Lehistan Devleti'ne karşı Hotin Seferi'ne

çıkması ile sonuçlanan olayların olduğu ifade edilmiştir.

XVII. yüzyılın ortalarına doğru, Leh saldırılarından kaçan Kazakların Osmanlı Devleti'nin himayesine girdiği belirtilmektedir. Buna karşı Ukrayna'yı kendi toprağı kabul eden Lehistan'ın Kazaklara karşı harekete geçmesi ve Ukrayna topraklarını işgal etmesi, Osmanlı Devleti'nin Sultan IV. Mehmed (1648-1687) zamanında Lehistan üzerine sefere çıkmasına neden olmuştur. Bahsedilen bu Lehistan Seferi, bu araştırmada incelenen Kamançe Seferi ve neticesinde imzalanan Bucaç Antlaşması ile sonuçlanmıştır. Birinci Bölüm'ün sonunda Sultan IV. Mehmed'in Lehistan kralına gönderdiği mektup özet olarak verilmiş ve kralın cevabına da veziri azam Fazıl Ahmed Paşa'nın verdiği cevabı ihtiva eden mektuptan alıntılar yapılmıştır.

İkinci Bölüm'de (s. 55-133), Osmanlı ordusunun sefere hareket etmeden önce, sağ kol üzerinde bulunan sefer güzergâhı, menziller, mesafeleri, yollarda yapılan bakım ve onarımlarla ilgili olarak gönderilen emirler, bunların uygulanış şekilleri ve yapılan tamirat hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca sefer yolunda bulunan menzillerin isimleri, uzaklıkları ve ordunun varış ve ayrılış günleri üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Sefer katılan ordunun ağırlıklarını taşıyan ulaşım ve nakliye vasıtaları, bunların temin edildikleri yerler, temin şekilleri, miktarları hakkında arşiv kayıtlarına dayalı olarak bilgiler verilmiştir. Yine bu bölümde, sefere katılan Osmanlı ordusunun muharip kuvvetleri ile yardımcı askerî birimleri hakkında genel ifadeler kullanılmıştır. Bu bölümde en ilgi çekici kısım, sefere katılan askerlerin ağırlıklarını taşıyan at, öküz, manda, katırlar ile bunların çektikleri arabalar ve araba sayılarının tespit edilmesidir. Yine sefer yolunda yapılan en küçük bir tamiratta bile Osmanlı Devleti ricali tarafından arka arkaya hükümler gönderilmesi ve bunların takibinin yapılması ilgi çekici bir konudur.

Üçüncü Bölüm'de (s. 135-216), Osmanlı ordusunun Edirne'den başlayan hareketi, Osmanlı kronikleri ve arşiv kayıtlarına dayalı olarak, gün gün takip

edilen menziller hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Osmanlı ordusunun Kamanıçe kalesi ve şehri hedef alınarak yapılan bu harekâtı ve kalenin muhasarası ayrıntılı olarak incelenmiştir. Lehliler tarafından fethedilemez olarak görülen ve inşa edildiği XIII. yüzyıldan beri, birçok defa muhasara edilmesine rağmen ele geçirilemeyen Kamanıçe kalesi'nin, Osmanlı ordusu tarafından 10 günde fethedilmesi hakkında kaynaklara dayalı olarak bilgiler verilmiştir. Kamanıçe'nin fethinden sonra yapılan imar faaliyetleri de arşiv kayıtlarındaki bilgiler esas alınarak incelenmiştir. Lehistan içerisine yapılan harekât, Buçaç Banışı ve ordunun dönüşü ile yeniden başlayan Osmanlı-Lehistan harpleri hakkında bilgiler verilmiştir. Yine bu bölümde, bölgedeki idarî yapılanmaya, kaledeki imar faaliyetlerine ve muhafız olarak bırakılan Osmanlı askerlerine değinilmiştir. Kamanıçe'de muhafız kuvveti olarak bırakılan Osmanlı askerlerinin, Leh kuvvetlerinin kaleyi geri almak için yaptıkları hücumlarının nasıl bertaraf edildiği üzerinde durulmuştur.

Dördüncü Bölüm'de (s. 217-310), sefere çıkan Osmanlı ordusunun iâşesinin nüzüül, sürsat ve işira yoluyla nerelerden, ne miktarda temin edildiği konusunda detaylı bilgiler verilmiştir. Osmanlı ordusunun beslenmesi ve erzak dağılımı konusu üzerinde geniş olarak durulmuş, askerinin ve hayvanatının temel tüketim maddeleri hakkında önemli açıklamalar yapılmıştır. Yine bu bölümde seferin mali yönü, yapılan harcamalar ve alınan borçlar da finansman bölümünde ele alınarak incelenmiştir. Seferin Osmanlı Devleti'ne maliyetinin yapılan hesaplamalar neticesinde 400-500 milyon akçe civarında olduğu kanaati üzerinde durulmuştur. Bu seferden 10 yıl sonra yapılan II. Viyana Seferi masrafları ile mukayese edilerek, böyle bir miktarın sefer masrafı olması gerektiği yazar tarafından kaydedilmiştir.

Yazarın bu eserini, geniş bir bibliyografyaya dayanarak ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Nütekim bibliyografya (s. 315-331) kısmında arşiv kaynakları ayrı bir başlık altında verilmiş, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nden alınan belgelerin tasnifte yer alan isimleri ile belge numaraları verilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi ile

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nden temin edilen Osmanlı kronikleri de, ayrıca kaynak eserler başlığı altında verilmiştir. Araştırma ve inceleme eserler başlığı altında ise, yerli ve yabancı birçok kaynağın ve eserin ismi verilmiştir ki, aslında bunlar bu tür çalışma yapacaklar için de bir başvuru eseri olmasına sebep olmuştur.

Ekler kısmında, bazı belge metinleri ile birlikte Kamanıçe Kalesi'ne ait resimler, krokiler, yazışmalarla ilgili bilgi ve belgeler konulmuş ve böylece kitapta özet olarak verilen yazışmaların tam metinleri verilmiştir.

Sonuç olarak; Doç. Dr. Mehmet İNBAŞI tarafından yapılan bu çalışma, aslında Osmanlı Devleti'nin fetih siyasetini gerçekleştirmesinde ana unsur olan ordusunun bir sefere nasıl hazırlandığını, alt yapının hangi aşamalardan geçtiğini, ordunun hareketi, menzillerde konaklama şekilleri, iâşe ve ibatesi, muharebe şekilleri, gidiş ve dönüş yolundaki durumları, askerinin ve hayvanatının beslenmesi ve bunlar için yapılan masrafları bilimsel olarak ortaya koyması açısından çok önemlidir. Yazarın bu gayretini gönülden takdir ediyor, bu tür çalışmaların artmasını temenni ediyoruz.

***